

Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Sistem: Yeni Sürecin Adı “Koalisyonlar Dönemi mi?”

The Structure of Post Cold War International System:
Is the Name of the New Era “*Period Of Coalitions?*”

Şenol KANTARCI*

Öz

Bu çalışma, Soğuk Savaş dönemi uluslararası sistemin yapısı ve güç mücadelesinin temel parametreleri ile Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemin yeni yapısı üzerine tartışmayı amaçlamıştır. Soğuk Savaş'ın hemen sonrasındaki dönemi ‘Yeni Dünya Düzeni’ olarak niteleyen görüşler ile bu ekseninde tek kutupluluk ve çok kutupluluk tezleri tartışılmıştır. Ayrıca Soğuk Savaş'ın hemen sonrasında büyük tartışmalara yol açan, Zbigniew Brzezinski'nin ve Samuel Huntington'ın görüşleri değerlendirilmiştir. Çalışma ile ortaya konulmak istenen, Soğuk Savaş sonrası yeni uluslararası sistemin yapısının Yapısal Gerçekçilik temelinde deneysel yaklaşımla –son gelişmeler ışığında- çok kutuplu bir yapıya doğru kaydığı ve yeni sürecin isminin ‘Koalisyonlar Dönemi’ olduğu tezini ileri sürmek olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Soğuk Savaş Sonrası Dönem, Uluslararası Sistem, Tek Kutupluluk, Çok Kutupluluk, Koalisyonlar Dönemi.

47

Güvenlik
Stratejileri

Yıl: 8

Sayı: 16

* Doç. Dr., Kırıkkale Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi, E-posta: mskantarci@gmail.com.

Abstract

This study discusses the main parameters of the power struggles during the Cold War and the structure of the post-Cold War international system. In that context, the views of the post-Cold War era as “the New World Order” and the unipolarity and multipolarity theses are also discussed. Besides these, the opinions of Zbigniew Brzezinski'nin and Samuel Huntington's theses, which caused comprehensive debates, are also evaluated. By doing that, the study aims to show empirically that the new international system after the Cold War has shifted towards a multipolar structure – in light of the most recent developments- based on the structural realist assumptions, and also this study claims that the new process should be called “the period of coalitions.”

Keywords: *Post Cold War Era, International System, Unipolarity, Multipolarity, Period of Coalitions.*

Giriş

Uluslararası sistem, temel öğelerinin belirli sınırlarla birbirinden ayrıldığı ve aralarında düzenli ve bağımlı ilişkiler bulunan devletlerin oluşturduğu bir yapı olarak tanımlanabilir.¹ Bununla birlikte uluslararası ilişkiler alanında sistem analizi yapan teorisyenler, uluslararası sisteme yönelik farklı tanımlamalar yapmışlardır. Kal J. Holsti, uluslararası sistemi, siyasal birimlerin bağımsız herhangi bir bütünü olarak değerlendirmiştir. Sistem yaklaşımı tezinde Holsti, tarihi verileri düzenli ve sınıflandırmış bir çerçevede irdelemiştir. Holsti'ye göre kabilelerden şehir devletlerine, imparatorluklardan ulus-devlet yapılarına kadar uluslararası sistem bir bütündür.² Bir diğer düşünür Richard Rosecrance ise, uluslararası sistemi, bozucu girdilerden,

48

Security
Strategies

Year: 8

Issue: 16

¹ Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkiler Teorisi*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2004, s. 513.

² Kal J. Holsti, *International Politics: A Framework for Analysis*, London, 1974, pp. 92-96.

düzenleyici mekanizmalardan ve çevresel kısıtlayıcılardan meydana gelen bir yapı olarak tanımlamıştır. Sistem çözümlemesinde Rosecrance, 1740-1960 arası Avrupa tarihini, dokuz ayrı uluslararası sisteme (tarihsel döneme) ayırarak irdelemiştir. Bu sistemleri de kendi aralarında dengeli/istikrarlı ve dengesiz/istikrarsız sistemler şeklinde ikiye ayırarak incelemiştir. Rosecrance’a göre, bozucu girdiler, düzenleyici mekanizmalar ve çevresel kısıtlayıcılardan oluşarak meydana gelen uluslararası sistem, örneğin bozucu girdilerin ağırlıkta olması durumunda istikrarsız/dengesiz, düzenleyici mekanizmaların ağırlıkta olması durumunda ise, istikrarlı/dengeldir.³

Uluslararası sistem teorisinin önemli kurucularından Morton A. Kaplan ise, uluslararası sistemi, kendilerine özgü tanımlanabilen davranışsal düzenlilikler ile dış çevreden ayrılan ve aralarında ilişkiler ağı bulunan değişkenler biçiminde kavramsallaştırmıştır. Kaplan, örgütlenme durumlarını ve sayılarını göz önünde bulundurarak altı uluslararası sistem modeli geliştirmekle birlikte ikisi üzerinde yoğunlaşarak diğerlerinin de bu iki sistemin yansımaları olduğunu savunmuştur.⁴ Bunlardan ilki realizmin anahtar kavramlarından birisi olan güç dengesi sistemidir ki, XVIII. ve XIX. yüzyılda Avrupa merkezli olmak üzere dünya genelinde hâkim olan sistemdir.⁵ XX. yüzyıla gelindiğinde ise, dünya tarihinin en yıkıcı savaşları olan iki dünya savaşı sistemi bir evrilme dönemine sokmuş, diğer yandan da Amerika Birleşik Devletleri’nin (ABD) uluslararası sistemin başat aktörü konumuna gelmesine yol açmıştır. Bu yeni durum, Kaplan’ın ileri sürdüğü ikinci uluslararası sistemi ortaya çıkarmıştır. Bu ‘iki kutuplu uluslararası sistem’dir, yani ABD ve karşısında Sovyet

³ Bilgehan Emekler, “Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Sistemin Analizi”, http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=698:souk-sava-sonras-uluslararası-sistemin-analizi&catid=113:analizler-sosyo-kultur&Itemid=151, (Erişim tarihi: 04.01.2012).

⁴ Morton A. Kaplan, *System and Process in International Politics*, New York, 1957, p. 4.

⁵ S. Guzzini, *Realism in International Relations and International Political Economy*, London, 1998; J. Donnelly, *Realism and International Relations*, Cambridge, 2000.

Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) yer aldığı oluşumdur.

Birbirlerine karşı üstünlük sağlamak için ABD ve SSCB, doğrudan karşılıklı silahlı sıcak bir çatışmaya girmeksizin, başka devletleri veya grupları kullanarak, yerel çatışma, bölgesel savaşlar, iç karışıklıklar, rejim ihracı, ideolojik propaganda ve kışkırtmalarla, kendi görüş ve çıkarlarını yayarak, devamlı silahlanma ile gerginlikler içinde yürütülmüş zoraki denge ve korku politikaları, 'Soğuk Savaş' ortamını ve dönemini oluşturmuştur. Bunun özünde, iki süper gücün kendi sosyo-politik düzen ve modelini dünyaya dayatma gayreti ve mücadelesi vardır.⁶ Soğuk Savaş'ın 'soğukluğu' tartışmasının yanı sıra en az sıcak savaşlar kadar ciddi sonuçlar doğurduğu da bir gerçek olarak ortaya çıkmıştır.

Sovyet sistemi, tam devletçi ekonomik düzen (kolektivizm) ve tek siyasal görüş ile otoriter komünizm düzenini uygulayıp savunmuştur. SSCB, Doğu Avrupa'da işgal yoluyla, Asya ve Afrika'da ihtilaller ve iç savaş yoluyla geçici kısmi başarılar sağlamış ve böylece komünist devletlerin doğuşuna yol açmıştır. ABD ise, kapitalizm ve serbest ekonomik düzen ile kendi ekonomik düzenini, demokrasi ve çoğulculuk ile kendi siyasi sistemini savunarak dünyaya yaymaya çalışmış, bu nedenle de komünist sistemlere karşı gelerek mücadele etmiştir. Bunun için Kore'de ve Vietnam'da sıcak savaşlara girmiştir.⁷

Lenin'in 'Almanya'ya sahip olan, Avrupa'ya sahip olur' dediği söylenir.⁸ İkinci Dünya Savaşı sonunda parçalanmış bir Almanya'yı paylaşanlar arasına her ne kadar İngiltere ve Fransa dâhil ise de, bu ülkelerin savaşta aldıkları yıkım düşünüldüğünde geriye "Almanya'ya sahip olma" anlamında iki devlet kalıyordu ki, bu da iki kutuplu uluslararası sistemin kutuplarının Lenin tarafından dillendirilmesi anlamına geliyordu. Doğu ve Batı bloklarından oluşan bu iki kutuplu

⁶ Kemal Girgin, *21.Yüzyıl Perspektifinde Dünya Siyaseti*, Okumuş Adam Yayıncılık, İstanbul, 2002, s. 28.

⁷ *A.g.e.*, s. 28.

⁸ Antony Best ve diğerleri, *Uluslararası Siyasi Tarih 20. Yüzyıl*, Yayın Odası Basım, İstanbul, 2008, s. 211.

sistemde, ABD Batı bloğunun liderliğini üstlenmiş, SSCB ise, Doğu bloğunun önderliğini yapmıştır. Soğuk Savaş döneminin temel parametreleri, bu blok liderlerinin ve her bir bloğa taraf devletlerin birbirlerine karşı şekillendirdikleri siyasi, askerî, iktisadi, stratejik ve jeopolitik tavır ile uygulamalarının toplamı olarak kabul edilebilir.⁹

Sonunda, Soğuk Savaş ABD ve müttefiklerinin galibiyetiyle sonuçlanmış, Sovyetler Birliği ve kurmuş olduğu sistem iç sorun ve başarısızlıkları sebebiyle çökmüş, Birlik dağılarak birçok yeni bağımsız devlet ortaya çıkmıştır. Yugoslavya beş devlete ayrılmış, Almanya gibi ideolojik bölünme hâlindeki merkezi ve güçlü devlet yeniden birleşmiş, Polonya, Çekoslovakya, Macaristan, Romanya, Bulgaristan ve Arnavutluk artık komünizmi terk etmişlerdir. XX. yüzyılın son on yılı ‘Soğuk Savaş Sonrası’ dönemi başlatmıştır.¹⁰ Birçokları tarafından yeni sürece isim arayışında olanlara, bu ismin içerisinde ‘Amerikan’ referansını söyletecek bir dönem başlamıştır.¹¹

Bu çalışmada, Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistem üzerine yapılan tartışmalar, teorik temel ekseninde deneye dayalı olarak mercek altına alınarak incelenmiştir. İnceleme, Soğuk Savaş dönemi uluslararası sistemin yapısı ve güç mücadelesinin temel parametreleri ile Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemin yeni yapısı üzerine

⁹ Bilgehan Emekler, *a.g.e.*, s.3.

¹⁰ Kemal Girgin, *a.g.e.*, s. 29.

¹¹ Esasen “Amerikan Yüzyılı” ifadesi ilk kez 20’nci Yüzyılı nitelemek üzere 17 Şubat 1941’de, Life dergisinde Henry R. Luce tarafından kaleme alınan The American Century isimli makalede kullanılmıştır. Ancak 21’inci Yüzyıl yaklaşırken bu yeni yüzyılın da bir Amerikan yüzyılı olacağına dair tezler gündeme gelmiştir. Bu tartışmalara ilişkin iki örnek için bkz. Nicholas Guyatt, *Another American Century?*, Zed Books, New York, 2000; Paul Kennedy, “The Next American Century?”, *World Policy Journal*, C.16, S.1, Spring 1999, pp. 52-58. Luce’un makalesinin yeni tarihli tıpkıbasımı için bkz. Henry R. Luce, “The American Century”, *Diplomatic History*, C. 23, S.2, 1999, pp. 159-171, (dn naklen, Ahmet K. Han, “Tarafsız Olmayan Savaş Yeni Muhafazakâr Komplo (?) ve Bush Doktrini”, *Kartal’ın Kanat Sesleri: ABD Dış Politikasında Yeni Yönelimler ve Dünya*, Derleyen: Toktamış Ateş, Ümit Yayıncılık, Ankara, 2004, ss. 125-126).

tartışmayı amaçlamıştır. Soğuk Savaş'ın hemen sonrasında dönemi 'Yeni Dünya Düzeni' olarak niteleyen görüşler ile bu ekseninde tek kutupluluk ve çok kutupluluk üzerine ortaya atılan tezler incelenmiştir. Ayrıca Soğuk Savaş'ın hemen sonrasında büyük tartışmalara yol açan, Zbigniew Brzezinski'nin ve Samuel Huntington'ın görüşleri değerlendirilmiştir. Çalışma ile ortaya konulmak istenen, Soğuk Savaş sonrası yeni uluslararası sistemin yapısının *Yapısal Gerçekçilik* temelinde -son gelişmeler ışığında- çok kutuplu bir yapıya doğru kaydığı ve yeni sürecin isminin 'Koalisyonlar Dönemi' olduğu tezini ileri sürmek olmuştur.

Soğuk Savaş Dönemi Uluslararası Sistemin Yapısı ve Getirdikleri

İkinci Dünya Savaşı sonrası Soğuk Savaş dönemini şekillendiren önemli faktörlerden birisi Sovyet Rusya'sının sivrilmesi sonucu uluslararası ilişkilere doktrin ve ideoloji unsurunun girmesi olmuştur. Sovyet sisteminin komünizmi bütün dünyada hâkim kılmak isteyen bir doktrine dayanması ve savaştan sonra dış politikasını tamamen bu hedefe yöneltmesine karşı, ABD bloğunun da doğal olarak politikalarını bu amacı engellemeye yönelik belirlemesi, milletlerarası mücadelenin konusunu farklı dünya ideolojilerinin çatışması ve hürriyet düzeni ile totaliter komünist düzenin mücadelesi hâline getirmiştir. Bir diğer önemli faktör de sömürgelerin bağımsızlık hareketlerine girişmesi bağlamında sömürgeciliğin tasfiyesidir. Devletler arası güç mücadelesinde başat aktörlerin doğrudan kontrolü altında bulunan sömürge devletler bağımsızlıklarını kazanmaya başlamış, fakat yine de büyük devletlerin etkisinden kurtulamamışlardır. Zira bu devletler Soğuk Savaş dönemi stratejilerinin temel araçları konumuna bile düşmüşlerdir. Bunun yanında sömürgelerin bağımsızlıklarını kazanmalarının bir sonucu olarak, milletlerarası politikada Üçüncü Blok, Üçüncü Dünya veya Bağılantısızlar Bloğu denen yeni bir kuvvet ortaya çıkmıştır. Sömürgeciliğin tasfiyesine paralel olarak, uluslararası politikanın alanının genişlemesi bir diğer önemli neticedir. Afrika da artık sömürgeciliğin esiri olmaktan kurtulmuş ve uluslararası ilişkilerin yeni ağırlık alanı hâline gelmiştir. Bir diğer ve belki de en önemli netice

teknolojinin gelişmesine mukabil güç mücadelesi alanının ‘yukarıya’ (göklere) doğru da genişleme göstermesidir. Birinci Dünya Savaşı’nın aksine ikincisinde ‘zaferi’ hava gücü belirlemiştir. Hava gücüne bağlı füze teknolojisi savaştan sonra büyük bir gelişme göstererek uzayın yeni bir güç mücadelesi alanı hâline gelmesi sonucunu doğurmuştur. Gerçekten de bu alandaki üstünlüğü ele geçirme mücadeleleri ve bunun stratejik politikalara yansımaları iki ülkeyi (ABD-SSCB) zaman zaman yeniden savaşın eşiğine getirmiştir. Fakat John Lewis Gaddis’in ‘uzun barış’ olarak nitelendirdiği¹² bu dönemde her iki ülke de yeniden büyük bir yıkımı göze alamamışlardır. Zira teknolojinin savaş aletleri üzerindeki etkisi her geçen gün artmış ve tahrip gücü yüksek silahlar ortaya çıkartmıştır.

Ekonomik üstünlük sağlama çabaları Soğuk Savaş döneminin getirmiş olduğu en kapsamlı netice olarak kabul edilebilir. Ekonomik yeterlilik ve istikrar bir devletin varlığını sürdürebilmesinin olmazsa olmaz şartı olarak düşünüldüğünde bu niteliği hak etmektedir.¹³ Diğer tüm unsurlar doğal olarak bunun ardından gelmektedir. Güç mücadelesi aktörleri siyasi, güvenlik ve barış meselelerinden belki de daha fazla ekonomik kalkınma, refah, daha iyi yaşama gibi konular üzerinde yoğunlaşmışlardır. Ayrıca ekonomik üstünlüğün ülkelere güç mücadelesi politikalarında yeni araçlar sunduğu da gözden kaçırılmaması gereken bir gerçektir ki, yakın tarihte uygulanan Marshall Planı bunun en bariz örneğidir.¹⁴

¹² John Lewis Gaddis, “The Long Peace: The Elements of Stability in the Postwar International System” *International Security*, Vol:10, No:4, Spring 1986, pp. 33-47.

¹³ Bill Clinton’ın 1993 yılında “Açık Pazar 2000” önerisini sunarken kullandığı “nasıl güvenliğimiz için boş bir ordu anlayışına dayandırılmazsa, kof bir ekonomi üzerine de bina edilemez” ifadesi, çok kapsamlı ve çok boyutlu bir uluslararası ekonomik politikanın önceliğini göstermesi bakımından önemlidir (Deniz Ülke Arıboğan “Güvenliksiz Barıştan, Barışsız Güvenliğe” *Kartal’ın Kanat Sesleri: ABD Dış Politikasında Yeni Yönelimler ve Dünya*, Derleyen: Toktamış Ateş, Ümit Yayıncılık, Ankara, 2004, 38-64, s. 54).

¹⁴ John Lewis Gaddis, *Soğuk Savaş: Pazarlıklar, Casuslar, Yalanlar, Gerçek*, Çeviren: Dilek Cenkçiler, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2008, ss. 36-37.

Soğuk Savaş Dönemi Güç Mücadelesinin Temel Parametreleri

İkinci Dünya Savaşı sonrasında uluslararası güç dengesinin temel sacayaklarını oluşturan devletler, 1945'ten sonra etkili olabilecek durumda değildir. Bunlardan Almanya, Japonya ve İtalya mağlup devletlerdir. Fransa ve İngiltere galip devletler arasında yer alsa da, savaşın bu ülkeler üzerinde yapmış olduğu tahribat oldukça büyük olmuştur. Dolayısıyla bunların eski yerlerini almaları 1970'lerin sonunda olacaktır. Bunun yaratmış olduğu boşluk ABD ve SSCB'nin iki büyük güç olarak ortaya çıkmalarına sebep olmuştur. Savaşın sonlanmasıyla birlikte Soğuk Savaş'ın başlamasının ilk işareti Almanya'nın bölünmesi olsa da Balkan coğrafyasında yönetimi devralan komünist rejimler, Avrupa açısından korkutucu bir hâl almıştır. Savaş esnasında ABD ile yapmış olduğu iş birliği ve uluslararası politik arenada meydana gelen boşluklar SSCB'ye belki daha sonra bulamayacağı büyük bir fırsat vermiştir. Komünizmin evrensel tatbikçisi olarak ortaya çıkmış olan Sovyet Rusya bu sebeple savaşın hemen ertesinde üç istikamette faaliyete geçmiştir. Bunlardan birincisi Avrupa, ikincisi Orta Doğu ve üçüncüsü de Uzak Doğu ve Asya'dır. Sovyet Rusya savaşın son yıllarında, Alman işgalinden kurtarmak bahanesi ile askerlerini soktuğu Polonya, Çekoslovakya, Macaristan, Romanya ve Bulgaristan'da komünist rejimlerin kurulması için faaliyetlerine hız verirken, Uzak Doğu'da da Kuomintang'ın milliyetçilerine karşı Mao Tse-tung'un komünistlerine yardımlarını artırmak ve Çin'i kontrolü altına almak için harekete geçmiştir. Bununla birlikte İran ve Türkiye üzerinde çeşitli baskılara ve oyunlara girilerek, Basra Körfezi ve Hint Okyanusu'na öte yandan da Doğu Akdeniz'e inmek için çaba harcamaya başlamıştır. Yugoslavya lideri Tito'nun Yunanistan iç savaşını kışkırtıcı ve destekleyici politikalarının arkasında da Sovyet Rusya yer almıştır. Zira Yugoslavya ile birlikte Bulgaristan ve Arnavutluk'un Yunan iç savaşına destek vermesi dolayısıyla suçlu olduklarını bildiren Birleşmiş Milletler (BM) raporu SSCB tarafından veto edilmiştir. Yunanistan'da başarılı olamasa da Sovyet Rusya askerî işgal altında tuttuğu diğer ülkelerde komünist rejimleri yerleştirmeyi başarmış ve iki kutuplu sistemin ABD karşısındaki bloğunu oluşturmuştur. Amerikan

yöneticilerinin sürekli ve ağır bir Sovyet tehdidi altında bulduklarını düşünceleri Truman Doktrini'nin¹⁵ temeli olarak kabul edilebilir. 1947 yılından itibaren Amerikan dış politikasının temel anlayışı Sovyetlere ve komünizme karşı açılan savaş olmuştur ki, bu savaşın çıkış noktasında Truman Doktrini vardır. Bu çerçevede savaş sonrası harap hâlde bulunan Avrupa ülkelerinin ekonomilerinin düzeltilmesi önem arz etmekteydi. Marshall Planı adı verilen bir kalkınma projesi çerçevesinde ABD yakın Sovyet tehdidi altında bulunan ülkelere ekonomik yardımlar yapmıştır.¹⁶

Truman Doktrini ve Marshall Planı ile Sovyet yayılmasına karşı alınan tedbirlerden sonra Sovyetler Birliği ile iş birliği yapma imkânının olmadığı ortaya çıkmıştır. Sovyetler Birliği'nin amacı mümkün olduğu kadar çok alanı Komünist kontrolü altına almak olmuştur. ABD'de buna karşı ‘durdurma’ (*containment*) politikası izlemeye karar vermiş ve bu yüzden gereken bütün tedbirleri almak için Kuzey Atlantik İttifakı'nı oluşturmuştur. NATO'nun kuruluşu ile Sovyetlerin Avrupa'daki yayılması durdurulmuştur. Fakat SSCB, 1949'a gelinceye kadar Avrupa'nın önemli bir kısmını sınırları içine katmış ve kontrol altına almıştır.¹⁷ Bununla birlikte NATO'nun kurulmasından altı yıl sonra, 14 Mayıs 1955'te Sovyetler Birliği Varşova Paktı'nı oluşturmuştur.

¹⁵ Amerikan dış politika ve diplomasi geleneği, ‘*doktrinler*’ temeli üzerine kurulu gibidir. Monroe doktrininden Eisenhower doktrinine, Carter doktrininden Nixon doktrinine, Truman doktrinine ve son olarak Bush doktrine kadar birçok doktrin Amerikan dış politikasını belirli dönemlerde iki kelimeyle özetlemiştir. Aslında, doktrin olarak formüle edilmiş olan bir çeşit dış politika yaklaşımlarının, gerçekte birer doktrin mi veya Amerikan başkanlarının belirli dönemlere, kendi isimlerini yazdırma çabası mı yoksa Amerikalıların her şeyi kısaltma veya formüle etme konusundaki maharetlerinin “dünyayı özetleme” boyutu mu olduğu da tartışılabilir (Yalçın Sarıkaya, “Bush Doktrini: Caydırmak Yetmez Müdahale Şart”, *2023 Dergisi*, S.19, 15 Kasım 2002, ss. 54-55).

¹⁶ Oral Sander, *Siyasi Tarih (1918-1994)*, İmge Kitabevi, Ankara, 1998, s. 259.

¹⁷ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980)*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1989, s. 546.

Postdam kararlarında, Kore'den Japonları uzaklaştırma görevi verilen, fakat Japonya'nın yenilgiyi kabul etmesinden sonra ülkenin güneyinde ABD bir askerî yönetim, ülkenin kuzeyinde konuşlanan Sovyetler ise, Kuzey Kore Halk Cumhuriyeti'ni resmen kurmuştur. Böylece Kore, kuzey ve güney olmak üzere iki ayrı devlete ayrılmıştır. Bütün anlaşma çalışmalarına ve görüşmelerine rağmen Kuzey Kore, 25 Haziran 1950 günü, Güney Kore askerlerinin 38'inci paraleli geçtiklerini ileri sürerek saldırıya geçmiştir. Kore Savaşı, başlangıçta Kuzey Kore ve ona katılan Çin Halk Cumhuriyeti 'gönüllü' birliklerinin ilerlemesiyle sürmüştür ancak bir süre sonra BM ordusu bu saldırıyı önce durdurmuş ve sonra da onları 38. paralele kadar geriletmiştir. Bunun üzerine Kuzey Kore'nin isteğiyle mütareke görüşmelerine başlanmış ve 1953'te mütareke imzalanmıştır. Kore Savaşı,¹⁸ Soğuk Savaş döneminin Uzakdoğu'da çatışmaya dönüşmesinin sonucunda meydana gelmiştir. Stalin'in 5 Mart 1953 tarihinde ölmesinden sonra Sovyet Rusya'daki iktidar mücadelesi sosyalist ülkelerde hem Komünist rejimlere karşı hem de Moskova'ya karşı ayaklanmaların ve patlamaların ortaya çıkmasına sebep olmuştur.¹⁹

Orta Doğu'da 14 Mayıs 1948 günü Tel Aviv'de toplanan Yahudi Millî Konseyi İsrail devletinin kuruluşunu ilan etmiştir. Bundan sonra bir silsile şeklinde sürececek Arap-İsrail savaşları Soğuk Savaş döneminin önemli gelişmeleri arasında yer almıştır. Orta Doğu'daki bir diğer önemli gelişme ise, İngiltere ve İran arasındaki petrol anlaşmazlığıdır. Musaddık'ın İran petrollerini millîleştirme projesi bu anlaşmazlığın temel nedeni olmuştur. Öte yandan ABD'nin telkinleri ile bölgede Sovyet yayılmasına karşı oluşturulan Bağdat Paketi'ne Irak dışındaki Arap ülkelerinin katılmaması Orta Doğu'nun üç ayrı gruba

56

Security
Strategies

Year: 8

Issue: 16

¹⁸ Clay Blair, *The Forgotten War: America in Korea, 1950-1953*, Times Books, New York, 1987; Rosemary Foot, *The Wrong War: American Policy and the Dimensions of the Korean Conflict, 1950-1953*, Cornell University Press, Ithaca, 1985; Richard Whelan, *Drawing the Line: The Korean War, 1950-1953*, Little, Brown-Boston, 1990.

¹⁹ Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-2001)*, Der Yayınları, İstanbul, 2006, ss. 824-825.

bölünmesine yol açmıştır. İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Süveyş’ten çekilmemek için oyalayıcı politikalar izleyen İngiltere’nin bu politikalarına karşı Mısır, kanalın millileştirildiğini açıklayınca Fransa ve İngiltere’den büyük tepki almıştır. Daha sonra askerî harekâta dönüşen bu tepkiye karşı ABD bu iki ülkeden derhâl Mısır topraklarından çekilmelerini istemiştir. Sovyetler ve ABD’den gelen ağır baskılar sonucu bu iki ülke Mısır’dan çekilmek zorunda kalmışlardır. Sovyetlerin Orta Doğu’daki petrol kaynaklarına hâkim olarak Batıyı bölgede çökertme amacına karşı ise, ABD Eisenhower Doktrini ile bölge devletlerine ekonomik yardımda bulunarak bölgedeki ülkeleri yanına çekmiştir.²⁰ Bunlar dışında Soğuk Savaş döneminde Sovyet Rusya ile ABD arasındaki mücadelenin ağırlıklı olarak özellikle füze teknolojisi ile nükleer silahların güçlendirilmesi alanında olduğu söylenebilir. Soğuk Savaş dönemi çalışmalarıyla bilinen John Lewis Gaddis, nükleer silahlardaki gelişmenin uluslararası sistemde dengeleyici bir unsur olduğunu savunmuştur.²¹

Jeopolitiğin kurucularından Sir Halford John Mackinder’in 1904’te “Merkez Bölge” (Heartland) olarak nitelendirdiği ‘Dünya Hâkimiyet Teorisi’nden, 1947’de George Kennan’ın ABD Dışişleri Bakanlığı için hazırladığı rapora ve 1950’de ABD Başkanı Harry Truman’ın ‘uluslararası komünizm çevrelemesi’ni ABD’nin başlıca dış politika önceliği hâline getirerek Ulusal Güvenlik Konseyi’nin 68 numaralı kararı olarak söz konusu çevrelemeyi resmî politika aracı hâline getirmesine, Dwight Eisenhower döneminde Dışişleri Bakanı John Foster Dulles’in ‘Yeni Bakış’ stratejisini geliştirmesine, Avrasya coğrafyasında Sovyetler Birliği’nin, uluslararası alanda ise, komünizmin çevrelenmesi için nükleer gücün geliştirilmesinden yeni

²⁰ Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, ss. 587-590.

²¹ John Lewis Gaddis, 1986, *a.g.e.*, p. 38. Bu konu ile ilgili ayrıca bkz. John Mueller, “The Essential Irrelevance of Nuclear Weapons: Stability in the Postwar World” *International Security*, Vol:13, No:2, Autumn, 1988, pp. 55-79; Richard Ned Lebow, “The Long Peace, the end of the Cold War, and the failure of Realism”, *International Organization*, Vol: 48, No: 2, Spring-1994, p. 254.

paktlar kurulmasına ve CIA gizli operasyonlarına kadar birçok unsur Soğuk Savaş'ın galibi tarafından sistemli bir şekilde uygulama safhasına konulmuş ve sonucunda da bütün bunlar ABD'ye istediği zaferi getirmiş, ABD Soğuk Savaş'ın galibi olmuştur. Neticede yaklaşık yarım asır süren bir mücadele maratonunun -Soğuk Savaş'ın galibi Atlantikçi yapı, yani ABD önderliğindeki Batı ittifakı olmuştur. Sovyetler Birliği yenilen ve dağılan taraf olarak tarihteki yerini almıştır. Bu başarı elde edilirken ABD önderliğindeki Batı bloğu sabır ve metanetle zaferi elde etmek için çaba sarf etmiştir.

Bu dönemi, güç dengesinin iki kutup arasında dağıldığı, askerî ve siyasi söylemlerin ve uygulamaların hâkim olduğu, realist teorinin etkisi altında güç politikaları ve çatışmanın yaşandığı gevşek iki kutuplu sistem²² olarak değerlendirmek mümkündür.

Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Sisteme Yapısal Gerçekçilik Eksenli Bakış

Birçok teorik ve deneye dayalı çalışmada Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemin tek kutuplu bir yapıya dönüştüğü, yeni sürecin isminin de 'Yeni Dünya Düzeni' olduğu konusunda yaygın bir kanaat oluşmuştur. Aktörler arasındaki güç dağılımını uluslararası sistemin temel aktörü olarak gören *Yapısal Gerçekçiler*,²³ sistemi tanımlarken tek kutupluluk, iki kutupluluk ve çok kutupluluk gibi kavramlar üzerinde yoğunlaşmışlardır.

Kenneth Waltz, şartların değişmesiyle birlikte uluslararası teorilerin de zamanla değişebileceğini ve bunun son derece normal

²² Bilgehan Emekler, *a.g.e.*

²³ "Waltz'ın yaklaşımına paralel olarak, Barry Buzan, Richard Little ve Charles Jones zaten üç aşamadan geçmiş olan yapısal gerçekçilik yaklaşımını geliştirmiştir. Bu üç aşama, yapısal ilkelerin ilk kez dile getirilmesi, Hedley Bull gibi İngiliz gerçekçilerin önerdiği gibi gerçekçilik ve uluslararası toplum fikri arasında bir birliktelik ve en son olarak da uluslararası ilişkiler teorileri ile dünya tarihi arasındaki bir evliliktir." (Scott Burchill, "Realism and Neo-Realism", *Theories of International Relations*, (edited by), Scott Burchill and Andrew Linklater with Richard Devetak, Matthew Paterson and Jacqui True, London, 2001, s. 94.

olduğunu savunur.²⁴ 1989 yılında John Worrall tarafından çağdaş bilim felsefesine giren *Yapısal Gerçekçilik*'te, uluslararası politika için ortaya konulan teoride, sistemin devletler, devlet-dışı aktörler ve bu aktörler arasındaki ilişkiler tarafından belirlendiğidir. Bununla birlikte sistemin tanımlanabilmesi için bu aktörlerin nitelikleri ve aktörler arasındaki ilişkilerin biçiminin de bilinmesi gerekmektedir. Yani *Yapısal Gerçekçilik*,²⁵ uluslararası sistemi nitelendirebilmek için, uluslararası sistemin yapısının belirlenmesi, bunun için de güçlü devletlerin sayısı ile aralarındaki güç dağılımının bilinmesi gerektiğini belirtmektedir. Şayet tek bir devlet, uluslararası sistemdeki başat gücü elinde bulunduruyorsa ve bu güç ile devletler arası ilişkileri düzenliyor ise, bu sistem tek kutupluluk olarak adlandırılmaktadır. Tek kutupluluk olarak tanımlanan bu sistemde egemen güç, elinde bulundurduğu askerî, ekonomik, kültürel vb. güç unsurlarını kullanarak devletler arasındaki ilişkileri düzenleyen kuralları belirleyebilir ve belirlediği kurallara diğer tüm devletler tarafından uyulmasını zorlayabilir. Zira sahip olduğu güç buna imkân vermektedir. *Yapısal Gerçekçilik* çerçevesinde tanımlanan diğer sistemler ise, çift kutupluluk ve çok kutupluluktur. Çift kutupluluk, iki devlet arasında gücün dağıldığı sistem iken çok kutupluluk, daha fazla sayıda güçlü devletin yer aldığı

²⁴ “Bazı uluslararası siyaset öğrencileri, gerçekçiliğin eski moda olduğuna inanırlar. Gerçekçiliğin anarşi, kendi kendine yetme ve güç dengeleme kavramlarının eskide kalmış döneme uygun olmasına rağmen bu kavramların yerini değişen koşulların aldığını ve daha iyi fikirlerin bu kavramları gölgelediğini savunurlar. Yeni zamanlar yeni düşünme biçimleri gerektirir. Değişen koşullar, gözden geçirilmiş teorileri veya tamamen farklı teorileri gerektirir. Teorinin içinde oluşturulduğu koşullar değişirse, teorinin de artık geçerli olmayacağı doğrudur. Ancak hangi tür değişiklikler eski düşünce biçimlerinin tamamen alakasız kalmasına neden olacak şekilde uluslararası siyasi sistemi o kadar derinden değiştirir ki? Bu tür değişikliklere sistemdeki değişiklikler değil, sistem değişikliği neden olur.” (Kenneth N. Waltz, *Structural Realism After the Cold War*, **International Security**, 01622889, Summer-2000, Vol: 25, Issue 1).

²⁵ Waltz, 2000, *a.g.e.*; Kenneth N. Waltz, *Theory of International*, McGraw-Hill, Newyork, 1979; Barry Buzan, Charles Jones and Richard Little, *The Logic of Anarchy: Neorealism to Structural Realism*, Columbia University Pres, New York, 1993; Robert Gilpin, *War and Change in International Politics*, Cambridge: Cambridge University Press, 1981.

bir yapıdır. Gücün gerçekçilik için anahtar kavram olduğu söylenebilir. Tüm bu sistemleri belirleyen şey sahip olunan gücün niteliğidir. Bir devlet diğerlerinden daha fazla güce sahip ise, tek kutuplu sistemin kutbu olacaktır. Şayet sahip olunan güç diğer devletlerle paylaşılabilir düzeyde ise, sistem iki ya da çok kutupluluğa doğru evrilecektir. Sonuçta *Yapısal Gerçekçiliğe* göre bir devletin büyük güç olarak tanımlanabilmesi için önemli derecede ekonomik, askerî ve siyasi kapasiteye sahip olması ve bu sayede ulusal çıkarlarından da öte küresel boyutta politikalar gütmesi gerekir.²⁶

Soğuk Savaş Sonrası Tek Kutuplu Bir Süreç mi?

Soğuk Savaş'ın ABD'nin galibiyetiyle sonuçlanmasıyla birlikte birçok -özellikle Amerikalı- düşünür ABD'nin egemen bir güç olarak ortaya çıktığını ve artık tek kutuplu bir sistemin oluştuğunu belirtmişlerdir. Buna göre ABD dengelenmesi mümkün olmayan askerî, ekonomik ve siyasi bir güce sahipti ve çeşitli iç siyasal sorunları olan mevcut rakiplerinin ABD'nin gücünü dengeleyecek bir güce ulaşmaları mümkün değildi. Bu nedenle ABD'nin karşısında dengeleyici bir gücün veya güçlerin (Çin, Rusya, Almanya, Fransa, Japonya ve İngiltere gibi) yer alması mümkün değildi. Dönemin mevcut durumu bu görüşü haklı göstermekteydi. Hakikaten ABD Soğuk Savaş dönemi boyunca küresel bütün meselelere gerek ekonomik gerekse siyasi anlamda müdahalede bulunarak kurtarıcı devlet olarak görülmeye başlamıştı ki, bu altyapı Soğuk Savaş sonrası tek kutup olarak ortaya çıkmasına yol açan bir niteliğe sahip özellikler sergilemekteydi. ABD, birçok yazarın belirttiği gibi, başat askerî ve ekonomik güce sahipti ve küresel temelde egemen devlet olma amacını taşıyordu. Bu aşamadan sonra ise, bu durumun -en azından kısa ve orta vadede- engellenemeyeceği realitesi ile birlikte sorulması gereken bir başka soru ortaya çıkıyordu. ABD başat güç olarak sistemin yapısını, liberal anlayışa uygun olarak çok taraflılık kavramına, sıkı ittifak

60
Security
Strategies
Year: 8
Issue: 16

²⁶ Ertan Efeğil ve Neziha Mustafaoglu, "Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Sistemin Yapısına İlişkin Görüşler Üzerine Bir Eleştiri" *Akademik Bakış*, C.2., S.4, Yaz 2009, s.4.

ortaklığına, iş birliğine dayalı güvenlik anlayışına ve uzmanlaşma üzerine mi inşa edecek yoksa yayılcı anlayışı benimseyerek, tek taraflılığa ve zorlayıcı hükmetme kavramına dayalı bir sistem mi inşa edecekti? Bu, sistemin yapısı açısından cevabı verilmesi gereken önemli bir soru olmuştur.²⁷

SSCB'nin parçalanmasından sonra uluslararası sistemde yerini alan Rusya Federasyonu (RF), 1991-2000 yılları Gorbaçov'un başlattığı Glasnost (açıklık, şeffaflık) ve Perestroyka (yeniden yapılanma, yeniden inşa) politikaları doğrultusunda gerek liberal-demokratik siyasi yapıya geçiş, gerekse serbest piyasa ekonomisi sistemine entegre olma yolunda hızlı bir reform sürecine girmiştir. Özellikle de Boris Yeltsin'in ilk döneminde (1991-1995) uyguladığı Batı yanlısı politikalar ile bütün dikkat ve motivasyonunu iç politika üzerinde yoğunlaştıran RF, böylece ABD'nin uluslararası liderlik konumuna herhangi bir karşılık verememiştir. Gerçekten de 1991-2000 yılları arasında, Avrasya kara-kıta gücü olan RF, Soğuk Savaş dönemi boyunca çekim alanı altında tuttuğu Avrasya ve diğer jeopolitik bölgelerdeki etkili gücünü kaybetmiştir. RF'nin jeopolitik ve jeostratejik bu edilgenliği bilhassa Doğu Avrupa, Balkanlar ve Orta Asya jeopolitik havzalarında güç boşluğu alanlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur.²⁸ Kısacası, SSCB'nin parçalanması ve Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle ortaya çıkan RF'nin iç politikaya odaklanması sonucu dış politikada etken bir aktör olamaması, 1990-2000 arası dönemde ABD'nin dünya jeopolitiğindeki hareket serbestisini fazlasıyla arttırmış ve tek kalan süper güç olarak ABD'yi küresel bir imparatorluk olma amacına yöneltmiştir.

Neticede Soğuk Savaş sonrası ABD önderliğinde yeni bir dünya yaratılırken Batı dünyası kendi mevcut düzenini, siyasal ve sosyal yapısını geliştirmesinin büyük bir göstergesi olan liberal demokrasi ve serbest piyasa ekonomisini dış dünyaya dayatmaktaydı. Böyle bir

²⁷ *A.g.e.*, s. 5.

²⁸ Tayyar Arı, *a.g.e.*, s. 521.

oluşumda RF ve eski Doğu Bloğu ülkeleri, iki süreci birlikte yaşamaya başlamışlardı. Batının bu erişim sürecinde bütün dünyayı etkisi altına alan, Batıcılık esasını kendi bünyelerinde oluşturmaya çalışan bu ülkeler, yıllarca yaşadıkları komün rejimini de yıkmaya çalışmışlardır. Yine de bu ülkeler ABD'nin lider yapısını kabul ederek kendi sistemlerini terk etmiş, oluşan bu durumla küreselleşen düzene yelken açmışlardır. Bu noktada ABD'nin siyasal ve ekonomik eksenli politikaları tek kutuplu düzen anlayışı söyleminin yaygınlaşmasına yol açmıştır.

Zbigniew Brzezinski'nin 'Büyük Satranç Tahtası'

Zbigniew Brzezinski'nin "Büyük Satranç Tahtası" adlı eserinde Amerikan dış politikasının Soğuk Savaş sonrası politik hedefleri ve yönleri hakkında ileri sürmüş olduğu tezlerin jeopolitik açıdan daha mantıklı ve uygulamaya elverişli olması, Amerikan dış politikasının Soğuk Savaş sonrasından bugüne kadar gelen politikaları ile örtüşmesi sonucunu ortaya çıkarmıştır. Brzezinski'nin değerlendirmeleri net, kapsamlı ve öğretici niteliktedir. Avrasya bölgesini satranç tahtasına benzetmekte ve oyunun piyonlarını da bu bölgedeki devletler oluşturmaktadır. Ancak satranç tahtasındaki en önemli taş olan 'şah' ise, bölge dışındaki bir devlet, yani ABD olarak nitelendirilmektedir. Brzezinski, rakibinin çöküşünü simgeleyen Soğuk Savaş sonrası süreçte emsalsiz bir konuma sahip olan ABD'nin böylece dünyanın ilk ve aynı zamanda tam anlamıyla gerçek küresel gücü olduğunu belirtmiştir. ABD'nin küresel üstünlüğü bazı açılardan eski imparatorlukları hatırlatsa da daha sınırlı bölgesel etkinliklere dayanmamaktadır.²⁹ Brzezinski'ye göre tarihte benzerlerinden farklı olarak Amerika'nın küresel üstünlüğünün etkinlik alanı ve yayılımı emsalsizdir. ABD tüm dünya denizleri ve okyanuslarına hâkim olmakla kalmayarak, siyasal olarak önemli mesafelerde, gücünü karada da göstermesine olanak veren iddialı bir askerî kabiliyet de geliştirmiştir. Bunu sağlamaya yönelik olarak ABD, Brzezinski'ye

62
Security
Strategies
Year: 8
Issue: 16

²⁹ Zbigniew Brzezinski, *Büyük Satranç Tahtası*, İnkılap Yayınları, İstanbul, 2005, s. 26.

göre küresel gücün belirleyici dört alanında en üstün durumdadır: askerî eşi olmayan bir küresel güç, küresel büyümenin lokomotifi olan bir ekonomik güç, yeniliğin tüm alanlarında önderliğe sahip bir teknolojik güç ve son olarak da dünya gençleri arasında rakipsiz bir cazibeye sahip kültürel güç. İşte Brzezinski’ye göre Amerika’yı tek kapsamlı küresel güç yapan bu dördünün birleşimidir.³⁰

Brzezinski, “Avrasya Satranç Tahtası” olarak belirttiği bölgedeki güçlerin bin yılın yarısı boyunca dünya meselelerinin belirleyicileri olduğunu ve artık Avrasya’daki üstün gücün Avrasyalı olmayan bir güç olduğunu belirtmiştir. Brzezinski’nin temel tezinin Avrasya’nın dünya gücünün merkezi olduğu söylenebilir. Bu nedenle de ABD’nin buradaki muhakkak varlığı geçici bir durumdur, ilk ve tek küresel gücün aniden ortaya çıkışı gibi, bu üstünlüğün aynı hızla son bulması da beraberinde uluslararası istikrarsızlıklar getirecektir. Bu noktada küresel üstünlük mücadelesinin sürdürülebileceği satranç tahtası olan Avrasya’da her biri farklı güçlere sahip iki değil, pek çok oyuncunun bulunması bu durumun ortaya çıkmasında kuşkusuz temel sebeptir.³¹

Bu çerçevede Brzezinski, Amerika’ya potansiyel bir rakip olacak aktörün yine Avrasya’dan çıkacağını, bu nedenle de ABD’nin jeostratejisinin oluşturulmasındaki çıkış noktasının ana oyuncular üzerinde odaklanması ve arazinin doğru değerlendirilmesi çerçevesinde oluşturulması gerektiğini belirtmiştir. Bu strateji de iki temel adım çerçevesinde gerçekleştirilmelidir. İlk olarak uluslararası güç dağılımında potansiyel olarak önemli bir kaymaya neden olabilecek güce sahip, jeostratejik olarak dinamik Avrasya devletlerini tespit etmek ve bunların siyasal seçkinlerinin merkezi dış amaçlarıyla, bunlara ulaşma arayışlarının olası sonuçlarını deşifre etmek, konumları veya varlıkları, daha aktif jeostratejik oyuncular ya da bölgesel koşullar üzerinde hızlandırıcı etkilere sahip olan, jeopolitik olarak

³⁰ A.g.e., s. 41.

³¹ A.g.e., s. 53.

önemli Avrasya devletlerini saptamaktır. İkinci olarak da yaşamsal ABD çıkarlarını korumak ve geliştirmek üzere, diğerlerini devre dışı bırakmak, birlikte karar vermek veya kontrol etmek amacıyla da belirli ABD politikaları geliştirerek, daha kapsamlı bir jeostratejiyi kavramsallaştırmaktır.³²

Çok Kutupluluğu Savunan Görüşler

Tek kutupluluğun karşısında olarak çok kutupluluğu savunanların temel tezi ise, uluslararası sistemin devlet merkezli olacağı, BM'nin daha bağımsız hareket edeceği, bölgesel kutupların ortaya çıkacağı, ittifak ilişkilerinin geçişken olacağı ve eski düşmanlıkların zaman içerisinde kurulacak karşılıklı ilişkiler sayesinde -Rusya ve NATO arasında olduğu gibi- ortadan kalkacağıdır. Bruce Russett, Harvey Starr ve David Kinsella, kutup olması muhtemel devletlerin güçlerini analiz etmişlerdir. Bu yazarlara göre, Çin, nükleer askerî yapısı ve kalabalık nüfusu ile Avrupa Birliği ve Japonya, güçlü ekonomileri ve artan savunma harcamaları ile RF'de, enerji kaynakları ve silah sanayisiyle geleceğin kutupları olabilecektir. Güçlü askerî yapısından ötürü ve küresel politikalar gütmesi nedeniyle, ABD'nin hegemonik bir güç olduğunu iddia etseler de birçok uzman yine de ABD'nin bu konumunu sürdürmeyeceği görüşünde olmuşlardır. Çünkü ABD'nin ekonomisi, mevcut politikaları sürdürmek için gerekli desteği uzun vadede veremeyecek ve aynı zamanda ABD kendi iradesini diğer devletlere kabul ettirmekte zorlanacaktır. Washington Quarterly'de yayımlanan makalesinde, Hans Binnendijk, ABD dış politikasının mevcut ilkeleriyle bakarak, uluslararası sistemin yapısının beş temel aktör tarafından şekilleneceğini öngörmüştür. Bu anlayışa göre, birinci grup aktörler, pazar ekonomisini benimsemiş demokratik rejimlerdir. İkincisi, geçiş dönemi yaşayan devletler, üçüncüsü; İran, Irak, Kuzey Kore, Libya, Sudan, Afganistan, Küba ve Sırbistan gibi korsan devletler (rogue states), dördüncüsü; Bosna, Kongo, Kamboçya, Somali, Tacikistan, Cezayir, Haiti gibi başarısız devletler (failing

³² A.g.e., s. 63.

states) ve son olarak beşincisi; çok uluslu şirketler gibi devlet-dışı aktörlerdir.³³ Ayrıca uluslararası sistemde ortaya çıkan küreselleşme süreci de güç politikasına dayalı çok kutuplu bir sistemin oluşmasına zemin hazırlayacaktır. Küresel düzeyde dünya toplumları bir etkileşim içerisinde. Kuşkusuz, bu etkileşim önemli bir ölçüde gelişmiş olan ülkelerin lehine işlemektedir. Gelişmiş olan ülkeler kendi ekonomik ve siyasal güçlerini kullanarak küresel düzeydeki ilişkilere kendi çıkarları doğrultusunda yön vermeye çalışmaktadırlar. Özellikle küreselleşme sürecine paralel olarak, uluslararası sistemde ulus devletlerin ve devlet mekanizmalarının, hem iç hem de uluslararası etkilerinin azalmasıyla birlikte her ne kadar uluslararası sistemde ve iç politikada yaşananları belirleyen aktörler, pazar hareketleri, çok uluslu şirketler ve devlet dışı aktörler olsa da, yine de uluslararası sistemin yapısını belirleyen temel aktör, büyük güçlerdir. Buna göre, sistemin yapısını belirleyen devletler, ABD, Japonya, AB (AB içerisinde özellikle Almanya ve Fransa), Çin ile Hindistan ve RF’dir.³⁴

Çok Kutupluluğu ve Çok Medeniyetliliği Savunan Görüşlerden: ‘Medeniyetler Çatışması’

Soğuk Savaş sonrası uluslararası ilişkiler çerçevesinde jeopolitik tezlerin yanında jeokültürel çelişkiler ve uygarlıklar arasındaki çatışmalar hakkında da inceleme ve çalışmalar yapılmıştır. Bu konuda en çarpıcı olanı ise, Sovyetler Birliği’nin yıkılması ve Soğuk Savaş’ın sona ermesinden sonra meydana gelen jeopolitik boşlukta birçok tartışmaya sebep olan Samuel Huntington’ın ‘Medeniyetler Çatışması’ tezi olmuştur. Aslında Huntington da tıpkı ‘Tarihin Sonu’ tezini ortaya atan Francis Fukuyama gibi oldukça heyecanlı ama bir o kadar da acele bir tavırla görüşlerini son derece keskin bir şekilde ifade etmiştir. Soğuk Savaş yılları boyunca ABD’nin bütün dünyaya lanse ettiği ‘Moskova’da üstlenmiş olan komünist tehdit’ nedeniyle yaklaşık yarım

65

Güvenlik
Stratejileri

Yıl: 8

Sayı: 16

³³ Ertan Efeğil ve Nezih Mustafaoğlu, *a.g.m.*, s. 7.

³⁴ Ömer Kürkçüoğlu, *Dünya’nın ve Türkiye’nin Yakın Tarihi/ Yeni Dünya Düzeni Arayışları: Küreselleşme*, Eskişehir, 1998, s. 69.

yüzyıl boyunca hem Amerikan kamuoyu hem de Batılı müttefikleri, Amerikan hükümetlerinin silahlanma yarışına büyük destek vermişlerdir. Bir anlamda Soğuk Savaş sürecinde SSCB Batı bloğunda Amerikan üstünlüğünün teminatı konumunu üstlenmiştir. SSCB aniden tarih sahnesinden çekilince ABD'nin hem düşmanı hem rakibi hem de emperyalist saldırılar için gerekçesi elinden alınmıştır. Böylece SSCB, ABD'ye en büyük zararı, onu rakipsiz bırakarak vermiştir. Çünkü büyük güçleri büyük yapan olgu, düşmanlarının büyüklüğüdür. Düşmanı ya da antitezi olmayan bir güç çürüme veya yok olma tehdidi altına girmiş olacaktır. ABD gerçekte varlığının sebebini ve ilerleyişini Soğuk Savaş süresince neredeyse hep SSCB'ye borçluydu ama artık SSCB dağılmış, tarih olmuştu.³⁵ İşte Samuel Huntington'ın Soğuk Savaş'ın hemen ardından yayımladığı makalesi, ABD'nin bundan sonraki yeni ötekisinin ne olacağını gösteren ve ABD'ye buna göre politikalar belirlemesini öğütleyen yeni bir strateji niteliğinde olmuştur.

Arnold Toynbee'nin kurucusu olduğu medeniyetleri tahlil birimi olarak ele alan akımın, XX. Yüzyılda ön plana çıkmış bir temsilcisi olan Samuel Huntington'ın ilk olarak 1993 yılında *Foreign Affairs* dergisinde yayımlanan “*Uygarlıklar Çatışması Mı? (The Clash of Civilizations?)*” isimli makalesi, George Kennan'ın İkinci Dünya Savaşı sonrasında yayımladığı ve Soğuk Savaş dönemi Amerikan politikalarına şekil veren yayını ‘*Sources of Soviet Conduct*’ta olduğu gibi büyük bir ilgi ve bir o kadar da tepkiyle karşılanmıştır. Daha sonra “*Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması (The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order)*” ismiyle kitaplaştırdığı makalesinde Huntington, temel olarak küresel politikanın yüzlerce yıllık birikimler sonucu oluşmuş kültürler çerçevesinde şekillendiğini ve kültürel olarak dünyada çeşitli blokların oluştuğunu savunmuştur. Hatta ona göre bu kamplaşma Soğuk Savaş dönemi kapitalizm ve Marksizm ayrışmasından çok daha şiddetli ve

³⁵ Özcan Yeniçeri, “Terör ve ABD: Terörün Hegemonya Aracı olarak Kullanılması Sorunu”, *2023 Dergisi*, 15 Aralık 2003, S. 32, s. 23.

tarihi temelleri olan bir çatışmadır.³⁶ Aslında Huntington’ın şu cümlesi, 1993’deki makalesinde ve 1996’da yayımladığı kitabındaki bütün düşüncesini özetler gibidir: “Bizler kim olduğumuzu bir tek kim olmadığımızı bildiğimizde ve çoğunlukla da kime karşı olduğumuzu bildiğimizde biliriz.”³⁷

Huntington’a göre Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle dünyada halklar arasındaki en önemli farklılıklar ideolojik, politik veya ekonomik değil, kültürelidir. Halklar kendilerini ecdatlarıyla, dinle, dille, tarihle, kültürel değerlerle, geleneklerle ve kurumlarla tanımlamaya başlamışlardır. Bunun sonucu olarak da politikayı sadece çıkarlarını geliştirmek için değil, aynı zamanda kimliklerini tanımlamak için de kullanırlar. Ulus devletler dünya olaylarında temel aktörler olarak kalmaktadırlar ve ulus devletlerin davranışları geçmişte olduğu gibi güç ve servet ama aynı zamanda da kültürel tercihler, ortaklaşa sahip olunan şeyler ve farklılıklar tarafından biçimlendirilmektedir. En önemli devlet bloklaşmaları, artık Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi değil, dünyanın yedi veya sekiz temel medeniyetidir. Süper güçlerin rekabeti yerini medeniyetler çatışmasına bırakmıştır. Batı şu an ve gelecekte en güçlü medeniyet olarak kalacaktır, fakat gücü diğerlerine göre azalmaktadır. Batı değerlerini ileri sürüp çıkarlarını korumaya çalışınca, Batılı olmayan ülkeler Batı’yı taklit etmek ve Batı ile birleşme veya yanında yer almaya çalışmak arasında bir seçimle karşılaşır. Buna karşılık birtakım toplumlar da Batı’ya karşı direnebilmek, denge oluşturabilmek için ekonomik ve askerî güçlerini genişletmeye çalışmaktadırlar. Böylece Soğuk Savaş sonrası dünya politikasının temel eksenini Batı gücü ve kültürü ile Batılı olmayan medeniyetlerin gücü ve iktidarı arasındaki

³⁶ Ozan Örmeci, “Samuel Huntington ve Medeniyetler Çatışması”, <http://ydemokrat.blogspot.com/2010/12/samuel-huntington-ve-medeniyetler.html>, (Erişim Tarihi: 04.12.2011).

³⁷ Samuel P. Huntington, *Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması*, Çeviren: Mehmet Turhan, Y. Z. Cem Soydemir, Okuyanıs Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 25.

mücadeleler olmaktadır.³⁸

Huntington, Soğuk Savaş sonrası dünyanın yedi veya sekiz medeniyetten oluştuğunu ve bunlar arasındaki kültürel benzerlikler ve farklılıkların devletlerin birlikte hareket etmelerini, menfaatlerini ve husumetlerini biçimlendirdiğini ifade etmektedir. Ona göre uluslararası gündemdeki anahtar sorunlar medeniyetler arasındaki farklılıklardan kaynaklanmaktadır. İktidar veya güç uzun bir dönemdir egemen olan Batı'dan, kutuplu Batılı olmayan medeniyetlere kaymaktadır. Küresel politika artık çok kutuplu ve çok medeniyetli bir duruma gelmiştir.³⁹

Huntington'ın dünya siyasetinde ulus devletlerin en önemli aktörler olmaya devam edeceği görüşü onun işaret ettiği medeniyetler arasındaki bütünleşmeyle çelişen bir durumdur. Bu anlamda AB ve BM gibi birçok ulus devletin egemenliklerinin bir bölümünü devrettiği devletler üstü kurumların gücünü ihmal etmiştir. Diğer yandan da ulus devletlerin çıkarları, ilişkileri ve çatışmalarının giderek kültür ve medeniyet faktörleri tarafından biçimlendirilmekte olduğunu belirtmektedir. Ancak yazar, Ortodoks Yunanistan'ın AB üyeliğini, Ortodoks Gürcistan'ın neden RF ile değil de Müslüman Türkiye ve Katolik-Protestan Batıyla yakınlaşma içinde olduğunu, mücadeleleri oldukça eskilere giden Türkiye ve Rusya arasındaki ekonomik ve siyasal yakınlaşmayı, Azeri-Ermeni çatışmasında Müslüman ve Şii İran'ın neden Müslüman Şii ağırlıklı Müslüman Azerbaycan'ı değil de Hıristiyan Ermenileri desteklediğini açıklamakta zorlanacaktır. Bu örnekler ulus devletin önemli bir aktör olarak devam edeceğini teyit etse de, Medeniyetler Çatışması Tezi'nin özünü oluşturan ulus devletler dinsel veya kültürel çıkarlarına göre değil daha çok ekonomik ve siyasal çıkarlarına göre hareket ederler tezini daha çok desteklemektedir.⁴⁰

Neticede artık XIX. yüzyıl dünyasında yaşanılmadığı ve

68

Security
Strategies

Year: 8

Issue: 16

³⁸ *A.g.e.*, s. 27.

³⁹ *A.g.e.*, s. 28.

⁴⁰ Ahmet Uysal, "Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması", Kitap İncelemesi, <http://sbe.dumlupinar.edu.tr/12/165-171.pdf>, (Erişim Tarihi: 03.04.2012).

küreselleşmenin doğal sonucu olarak dünyayı Batılılar ve Doğulular şeklinde keskin bir hatla ayırmanın zorluğu düşünüldüğünde, Huntington’ın tezi oldukça zayıf kalmaktadır. Bugün İslam dini Batı’da Yahudilik ve Hıristiyanlık dışındaki diğer tüm dinlerden, daha fazla inanana sahiptir ve İslam ile çatışmaya girecek olan Batı kaçınılmaz olarak kendi içindeki bu azımsanamayacak nüfusla da sorun yaşamak zorunda kalacaktır. Dahası bu sadece bir göçmen sorunu da değildir. Zira yerel Avrupalılar ya da Amerikan vatandaşları arasında da Müslüman nüfus azımsanamayacak boyuttadır. Dinsel kamplaşmanın tarihte en şiddetli biçimde yaşandığı Avrupa’nın böyle bir şeyi tekrar tecrübe etmeyi istemesi akıl dışıdır. Bu nedenle Türkiye’nin AB’ye tam üyeliği konusunda Batı’nın vereceği sınav Medeniyetler Çatışması tezinin yanlışlığının ispatlanması açısından da önemli bir dönüm noktası olacaktır.⁴¹

Soğuk Savaş Sonrası Yeni Sürecin Adı ‘Koalisyonlar Dönemi mi?’

Yukarıda birçok başlık altında geniş şekilde izah edildiği gibi 1990’ların başında SSCB’nin dağılması ile dünya güç dengelerinde ciddi değişiklikler olmuştur. İkinci Dünya Savaşı sonrası bölünen Almanya’nın birleşmesi, Sovyet ekseninden çıkan Balkan ve Doğu Avrupa ülkelerinin Batı yörüngesine girişi, dolayısıyla Varşova Paktı’nın dağılışı, NATO’nun yeni işlevi⁴² 11 Eylül 2001 süreci ve yaklaşık bir yıl sonra 20 Eylül 2002’de resmen ilan edilen *Bush Doktrini* gibi hadiseler hemen hemen bütün Batılı analizcilerin yorumlarında, ABD’nin küresel anlamda kontrol yetisine sahip olması noktasında *tek kutupluluk* temelinde isimlendirilen *Yeni Dünya Düzeni* döneminin başlangıcı şeklinde tasvir edilmiştir. Bu noktadan hareketle ABD’nin “*Yeni Dünya Düzeni*” söylemi,⁴³ hem uluslararası sistemde

⁴¹ Ozan Örmeci, *a.g.e.*

⁴² İdris Bal, “Bölgesel Güvenlik ve Türkiye’nin Stratejik Önemi”, Ed.: İdris Bal, *21. Yüzyılda Türk Dış Politikası*, Agam Yayınları, Ankara, 2006, ss. 852-853.

⁴³ ABD Başkanı George Bush’un, 1990 Ağustosunda Irak’ın Kuveyt’i işgaliyle ortaya çıkan kriz sırasında kullandığı “*Yeni Dünya Düzeni*” kavramı iki kutuplu yapının bittiğini ve uluslararası sistemde yeni bir düzenin ve/veya yapının ortaya çıktığını ifade

bir değişim/dönüşüm sürecini anlatmış, hem de uluslararası jeopolitika ve jeostratejide yeni açılımların ortaya çıkışını haber vermiştir.⁴⁴

SSCB'nin dağılması ve Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle ortaya çıkan RF'nin iç politikaya odaklanması sonucu dış politikada etken bir aktör olamaması, 1990-2000 arası dönemde ABD'nin dünya jeopolitiğindeki hareket serbestisini fazlasıyla arttırmış ve tek kalan süper güç olarak ABD'yi küresel bir imparatorluk olma amacına doğru yöneltmiştir. Aynı zamanda, ABD'nin bu jeopolitik ve jeostratejik hedef ve uygulamaları, 1990 sonrası süreçte ABD liderliğindeki uluslararası sistemin tek kutuplu olduğu biçimindeki düşüncelerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Aslında, ABD'nin '*yönlendirici liderliğindeki*' bu süreç, uluslararası sistemde bir ara dönemi veya bir geçiş dönemini ifade etmektedir. Nitekim 11 Eylül olayı ve sonrasındaki tarihsel süreç, ABD'nin önderliğindeki uluslararası yapının tek kutuplu olmadığını göstermiştir. Çok kutuplu dünya düzenine geri dönüşün simgesel olayı, 11 Eylül terör saldırılarından sonra ABD jeopolitiği ve jeostratejisinin Orta Doğu'da Irak'ta, Orta Asya'da ve Afganistan'da zayıflamasıyla RF, Çin, Hindistan, Japonya ve AB gibi küresel lider olma potansiyeline sahip uluslararası aktörler; ABD'nin küresel rakipleri durumuna gelmişler, gerek bölgesel gerekse uluslararası ortamda stratejik açılımlarına ivme kazandırmışlardır. Bu çok kutuplu dünya düzeni, küresel anlamda dünyanın jeoekonomik, jeopolitik ve jeostratejik ağırlık merkezinin Batıdan Doğuya yani Atlantik'ten Pasifik yönüne kaydığı, küresel jeopolitik güç mücadelesinin Afro-Avrasya (Afrika-Avrasya eksenini) coğrafyasında yaşandığı, enerji kaynaklarının ve güzergâhlarının daha da önem kazandığı, dinamik, dengeli ve çok aktörlü bir uluslararası yapıyı ifade etmektedir. Latin Amerika'da AB modeli örnek alınarak 13 Mayıs 2008 tarihinde Arjantin, Bolivya, Brezilya, Şili, Kolombiya, Ekvator, Guyana, Paraguay, Peru, Surinam, Uruguay ve Venezüella arasında

etmiştir (Bkz. Bilgehan Emeklier, *a.g.e.*).

⁴⁴ Bilgehan Emeklier, *a.g.e.*

Güney Amerika Uluslararası Birliği'nin (UNASUR) kurulması,⁴⁵ 11 Eylül sonrası başlayan süreçle ABD'nin Afganistan'a girişi, genel olarak Orta Asya'da askerî yapılanmalar kurmasına imkân tanımıştır. ABD'nin ve AB'nin Avrasya'daki yayılmacı politikalarına karşı bu defa RF, Çin ile yakınlaşarak Kırgızistan, Kazakistan ve Tacikistan'ın da katılımıyla 1996 yılında bir forum olarak kurdukları "Şanghay Beşlisi"ni, 2001 yılında “Şanghay İş Birliği Örgütü” hâline getirmişlerdir. Şanghay Beşlisi olarak adlandırılan ülkeler özellikle Taliban'ın Afganistan'daki İslam devrimi ihracı politikalarına ve bölge ülkelerine yönelik terörist faaliyetlerine karşı dayanışma içerisine girmişlerdir. Bu oluşum ile başlangıçta askerî ittifak ve bloklaşma söz konusu değilken, Atlantikçi bloğun Avrasya'daki yapılanması olgusuna karşı Asya-Pasifik dayanışmasının temelleri atılmıştır.⁴⁶ Böylece ŞİÖ ile RF gelecekte Orta Asya'nın kapılarını Batı kanadına yani AB ve ABD'ye kapatmak için bir koalisyon oluşturma yolunda önemli mesafe kat etmişlerdir.⁴⁷ Ayrıca bir diğer uluslararası örgüt GUUAM'ın ise Gürcistan, Ukrayna, Özbekistan, Azerbaycan ve Moldova tarafından AB ve RF karşısında bir denge oluşturmak adına kurulması bu hamlelere örnek teşkil etmektedir.

RF'nin on yıldan az bir sürede yükselen petrol fiyatları nedeniyle ilerleyerek, ekonomisini düzeltmesi ve hızla büyüyerek bir refah ülkesi konumuna gelmesi de küçümsenmeyecek kadar önemlidir.

2000'li yıllar Putin'li RF'nin yeniden oyun sahnesine çıkışına tanıklık ederken RF'nin eski uyduları ve yakın bölgesinde ABD'nin rahatça hareket etmesine duyduğu kaygıyı da artık açıkça dillendirdiği süreci başlatmıştır. Bunun en somut örneklerinden birisi, 10 Şubat 2007'de 43. Münih Güvenlik Politikası Konferansı'nda RF Devlet Başkanı Vladimir Putin'in konuşmasında bütün çıplaklığıyla ortaya

⁴⁵ *A.g.e.*

⁴⁶ Vakur Kayador, “Dünden Bugüne Rusya; Rusya'nın Genel Politikaları”, *2023 Dergisi*, S:42, 15 Ekim 2004, s. 34.

⁴⁷ Anıl Çeçen, “Avrasya'da Dünya Hegemonya Kavgası”, *2023 Dergisi*, S:42, 15 Ekim 2004. s. 19.

çıkmıştır. Konferans'ta Putin, bir ülkenin '*dünyada tek yönetici hâkim*' yaratma çabasını eleştirmiş ve bunun sadece mevcut sistem içerisindeki herkes için değil, aynı zamanda hâkim güç için de zararlı etkiler doğurabileceğini savunmuş, 1990 sonrası RF'nin ABD'ye karşı yapılmış olan en sert çıkışını dillendirmiştir. Putin, Soğuk Savaş sonrası yaratılmaya çalışılan suni ve tek kutuplu yapının, tek bir egemen gücün, dünyayı tek başına yönetme sevdasına düştüğünü ancak bunda da başarılı olamadığını, insanlığın tarih boyunca tek kutuplu dönemler geçirdiğini ve dünya liderliğini elde etme arzularına şahitlik ettiğini, ancak bir anlamda bazılarının da bu arzusuna erişemediğini belirterek gayet açık bir şekilde ABD'yi eleştirmiştir.⁴⁸ Sadece ABD'yi değil bütün Batı cephesini sert bir üslupla eleştiren Putin, bundan sonraki sürecin çok kutupluluğa doğru kaydığını ifade ederek, NATO, ABD veya AB gibi güçlerin kendi inisiyatiflerini kullanarak güç kullanımlarının yanlış olacağını, BM'nin fonksiyonun ön planda tutulması gerektiğini vurgulamıştır. Konuşmasında Avrupa Güvenlik İşbirliği Teşkilatı'nı (AGİT) da mevcut işleyişi bağlamında olumsuz bulduğunu belirtmiş ve bu teşkilatın gerçek görevini yerine getirmesi gerektiği konusunda herkesi uyarmıştır. Putin, ekonomik alandan, güvelik alanına bundan sonrası için RF'nin de artık önemli bir aktör olarak kendisini göstereceğini üzerine basa basa ifade etmiştir. Putin'in 43. Münih Güvenlik Politikası Konferansı'ndaki beklenmeyen sert çıkışı ABD'liler ve Avrupalılar arasında şok etkisi yaratmış, hatta bazı analizcileri "*Yeni bir Soğuk Savaş'ın başlangıcı mı?*" noktasında düşünceye sevk etmiştir. ABD ve İngiliz medyası Putin'in açıklamalarına aynı sertlik ve kızgınlıkta tepki vermişlerdir.⁴⁹

⁴⁸ 43. Münih Güvenlik Politikası Konferansında Putin şunları söylemiştir: "...*Son yıllarda ABD politikalarındaki tek kutuplu bir dünya yaratma çabalarını tedirginlikle izliyorum. Bir ülke kendi kurallarını dünyanın geride kalanına, sanki kendi iç düzeniymiş gibi kabul ettirmeye çalışırsa huzur ve istikrar değil, sorun bekleyin. Çağdaş dünyada tek efendi fikri mümkün olmadığı gibi, kabul edilmez de. ABD, tehlikeli biçimde güç kullanıyor. Avrupa'ya füze kalkamı kurarsanız gereken cevabı veririz.*" (Bkz. Bilgehan Emekler, *a.g.e.*).

⁴⁹ Ronnie D. Lipschutz, "Soğuk Savaş'a Yeniden mi Dönülüyor?",

1990-2000 sürecini Soğuk Savaş sonrası ABD'nin önce Orta Doğu'da Birinci ABD-İrak Savaşı ile Basra bölgesine yerleşmesi, diğer taraftan Doğu Avrupa'yı yeniden dizayn etme gayreti, yine ağırlıklı olarak enerji nakil hatlarının güzergâhlarının belirlendiği bir ara süreç olarak değerlendirmek mümkündür.

11 Eylül 2001 olayından yaklaşık bir yıl sonra açıklanan *Bush Doktrini* ile ABD'nin büyük askerî gücüyle kıtalar arası operasyonlara girişmesi, ancak bu girişimlerinde istediğini elde edememesi hatta başarısız olması, bundan sonraki sürecin nasıl gelişeceğine dair ipuçlarını da vermiştir. 2000'li yılların ortalarından itibaren somut bir şekilde ortaya çıkan gelişmeler, uluslararası sistemin konumu üzerine yeni tahliller yapılmasını zorunlu kılmıştır.

RF ile Gürcistan arasında yaşanan 8 Ağustos 2008 savaşı her ne kadar bölgesel küçük bir savaş görünümü vermiş olsa da, dünya politikası ve dengeler açısından *milat* olarak nitelendirilebilecek yeni bir sürecin başlangıcının işaretini vermiştir. Zira söz konusu savaşa dâhil olan aktörler ve bu aktörlerin stratejik ve güvenlik eksenli hesaplamaları dikkate alındığında küresel ölçekte önemli sonuçlar ortaya çıktığı gözlemlenmiştir.

Gürcistan'daki Batı yanlısı rejimi ve hükümeti destekleyen başta ABD olmak üzere Batılı devletlerin savaşın başlaması ile birlikte yapabildiği tek şey Rusya'yı çok da sert olmayan bir dille uyararak olmuştur. Bu durum da ‘Rusya’yı kim durduracak?’ sorusunu gündeme getirmiş, ancak uluslararası ortamın karmaşıklığı ve küresel dengeler eksenini göz önüne alındığında Rusya'yı durduracak dışsal bir faktörün olmadığı görülmüştür. Hatta savaş sırası ve sonrasındaki gelişmeler daha çok RF lehinde ve inisiyatifinde şekillenmiştir.⁵⁰ Sebepleri ve sonuçları bakımından bir *milat* olarak değerlendirilebilecek olan bu

<http://www.kavkazcenter.com/tur/content/2007/03/03/2877.shtml>, (Erişim Tarihi: 03.11.2012).

⁵⁰ Cenap Çakmak, “South Ossetia Policy of Russia, Neo Self-Determination, and the Role of ICC” *Bilge Strateji*, C.1. S. 1, Güz 2009, s. 52.

savaşla birlikte, 1990'lı yılların hemen ardından ortaya atılan tek kutupluluk esasında *Yeni Dünya Düzeni* adlandırmasıyla Amerikan üstünlüğünü ön plana çıkartan düşünce, büyük ölçüde darbe yemiştir. Zira RF-Gürcistan savaşı sonrasında 'yeni bir Soğuk Savaş dönemine mi giriliyor?' şeklinde tartışmalar başlamıştır. Ülkelerin birbirlerine bağımlı bir şekilde geliştirdikleri ekonomik ilişkiler, aynı şekilde enerji ve uluslararası ilişkiler ağının bu kadar iç içe girdiği, *küresel karşılıklı bağımlılığın*⁵¹ giderek arttığı bir süreçte, bundan sonraki dönemi yeniden Soğuk Savaş olarak adlandırmak pek mümkün görünmemektedir.

Askerî anlamda ABD'nin büyük bir güce sahip olduğu konusu kabul edilebilir ancak diğer birçok alanda gücün dağılımının çok kutuplu olduğunu görmek gereklidir. Örneğin, 2000-2010 yılları arasında yaşanan gelişmelerle çok açık bir şekilde görülmüştür ki, ABD yönetimi, AB (AB içerisinde özellikle Almanya ve Fransa), Japonya, RF, Çin ve diğerlerinin rızası olmadan ticarette, anti-tröst ve mali düzenleme alanlarında kendi istediği konuları elde edemez bir duruma gelmiştir. 2007'de AB'nin GSMH'sinin büyüme oranı ABD'den 1,5 kat fazla olmuştur, Çin'in ABD'den 6 kat, Hindistan'ın ise 4 kat fazladır. Bu durum bu ülkelerin dünya GSMH'sindeki payının ABD'ye oranla artması sonucunu getirmiştir. 1970'ten başlayarak Çin, GSMH'sini 4 kat artırmıştır. GSMH hacminde ABD ve Japonya dışındaki diğer ülkeleri geride bırakmıştır. Aynı dönemde Çin'in dış ticaret hacmi 100 kat artmıştır. Bu artış Çin'in dünya ticaretindeki payı açısından Japonya'yı geride bırakmasını mümkün kılmıştır. Dünya ekonomisinde lider konumda bulunan Japonya'nın "ekonomik mucizesinin" ve "dört Asya kaplanı" olarak nitelendirilen Hong Kong, Singapur, Tayvan ve Güney Kore'nin ekonomik sıçramalarının

⁵¹ Daha fazla bilgi için bakınız; J. N. Rosenau, *The Study of Global Interdependence: Essays on the Transnationalization of World Affairs*, Pinter, London, 1980; R.O. Keohane and J.S. Nye, *Power and Interdependence: World Politics in Transition*, MA: Little Brown, Boston, 1977; R. Maghroori and B. Bamberg, *Globalism versus Realism: International Relations Third Debate*, Westview, Boulder, 1982.

ardından Çin, bu ülkelerden aldığı ‘aydınlanmacı otoriterizm’ modelini başarılı bir şekilde kullanarak ileri atılmıştır. Dünya ekonomisinde liderlik yeni merkezlerle doğru kaymaya başlamıştır. Hindistan örneği önemlidir. 2008’de bir Hint ulus aşırı şirketi olan Tata Motors, Amerikan kuruluşu olan Ford’dan iki ünlü İngiliz şirketi Land Rover ve Jaguar’ı satın almıştır.⁵² Bütün bu gelişmeleri görmezden gelerek genel tabloyu tek kutuplu Amerikan hegemonyası olarak isimlendirmek tutarlı bir yaklaşım olmayacaktır. Daha birçok alanda güç, çok geniş bir alana dağılmış devlet ve devlet dışı aktörler arasında karışık olarak örgütlenmiştir.⁵³ Örneğin sadece AB bile 1990’ların ikinci yarısından itibaren, Batı bloğunda ABD liderliğini sorgulayan siyasal ve ekonomik güç olarak kendisini göstermeye başlamıştır.⁵⁴

XIX. yüzyıl entelektüellerinin hayallerindeki Pax oeconomica, belki de bu karşılıklı bağımlılıkla sağlanmıştır. Pax oeconomica kavramı ekonomik güçler arasında bir ateşkes sürecinin sağlanmış olmasını ifade eder. Bu düşünceye göre mal yoğunluklu değişim ve uluslararası ticaret, muhtemel savaşları engelleyerek barışa zemin oluşturabilecek en önemli unsurdur. Dünya ölçeğinde iktisadi liberalizmin desteklenmesi ve dış ticaretin teşvik edilmesi olgusu birçok açıdan ‘ulusal çıkarları’ birbirine bağlayarak ‘uluslararası çıkar’ hâline getirecek ve böylece sistem ister istemez barışa yönelecektir. Bu öngörü, ‘karşılıklı bağımlılık’ olgusunu ön plana çıkartan neoliberal kuramcılarının temel argümanı ile de örtüşmektedir.⁵⁵ *Yeni süreç, ortak sorunların ve tehditlerin üstesinden gelebilecek çok uluslu koalisyonları zorunlu kılmaktadır. Zira Dünya ekonomisinin ayırt edici bir özelliği, üretici güçlerin gelişiminin uluslararası şirketler*

⁵² Yevgeni Primakov, *Rusyasız Dünya*, Çeviren: Aijan Esenkanova, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010, ss. 19-20.

⁵³ Joseph S. Nye, *Dünya Siyasetinde Başarının Rolü Yumuşak Güç*, İstanbul, 2005, s. 14.

⁵⁴ Çınar Özen ve Hakan Taşdemir, “Giriş: Zincirlerinden Kurtulmaya Çalışan Devrin İmparatorluk Siyasetine Geçişi Üzerine”, Ed. Çınar Özen ve Hakan Taşdemir, *Yenimuhafazkar Amerikan Dış Politikası ve Türkiye*, Ankara, 2006, s. 3.

⁵⁵ Deniz Ülke Arıboğan, *a.g.e.*, ss. 52-53, 56.

şekline dönüşmesi ve devletler arası ilişkilerin de bölgesel entegrasyon süreci şeklini alması, artık kaçınılmaz olmaya başlamıştır. Uluslararası şirketlerin dünyada yatırım, finans ve ticaret akımını bir şekilde düzenleyen ekonomik ilişkiler sistemini oluşturduğu bir döneme girilmiştir. İşte bu sistemin sınırları içerisinde şu anda mevcut olan ve oluşmakta olan güç merkezleri yer almaktadır. Devletler arası düzeyde gerçekleşen entegrasyon süreçleri, modern dünyada merkezlerin artmasına yol açtığı gibi çok kutupluluğa da yardım etmektedir. Ayrıca özel teşebbüslerin uluslararasılaşması bu merkezleri birbirine bağlamaktadır. Dolayısıyla modern dünyanın kutupları, sadece teknolojik atılımlarla gelişen yoğun sanayideki büyük atılımlar sonucu değil, aynı zamanda yeni üretim ilişkileri ve şekilleri sayesinde karşılıklı olarak birbirlerine bağımlı hâle gelmektedir. Bu şartlar altında son dönemde oluşmakta olan çok kutupluluk aslında nifak tohumları, karşıtlık ve cepheleşme taşımamaktadır. Gelişmekte olan bu durum, her ne kadar Yeni Dünya kutuplarını oluşturan çeşitli devletlerin millî çıkarlarının uyuşmazlığı ihtimalini ortadan kaldırmasa da, bir devletin tek başına diğer ülkelerle yüksek düzeyde çatışmasını da öngörmemektedir. Yani, gelişmekte olan çok kutupluluk ve oluşmakta olan yeni güç merkezleri arasındaki karşılıklı birbirine bağımlılık arasında mantıksal bir ilişki zorunluluğu oluşmuştur.⁵⁶ Nisan 2008’de Soçi’de imzalanan “*ABD-RF Stratejik Çerçeve Bildirisi*” yukarıda anlatılanlara örnek olması açısından önemlidir. Bildiride iki devletin enerji alanında iş birliğinin önemli potansiyelinden bahsedilmiştir. RF-ABD bildirisinde: “*Açıklık, şeffaflık ve rantabilite esasında, global enerji güvenliğini artırmak adına, ilgili bütün tarafların arasında ortaklığı güçlendirmek için diğer üretici devletlerle, tüketici devletlerle ve transit devletlerle iş birliği içinde çalışacağız.*” vurgusu yapılmıştır.⁵⁷

Bütün bu ilişkiler ağı sadece ekonomik temelli değildir. Söz konusu karşılıklı ilişkiler bütün güç merkezlerinin yeni tehlike ve

⁵⁶ Yevgeni Primakov, *a.g.e.*, ss. 24-25.

⁵⁷ *A.g.e.*, s. 143.

tehditlere, özellikle nükleer silahların yayılmasından uluslararası terörizme ve bölgesel sorunlara karşı birlikte hareket etme gerekliliğini güçlendirmektedir.

XX. yüzyılı bir “Amerikan yüzyılı” hâline dönüştüren uluslararası başarılar ve savaşlardan sonra kurulan düzenlerin, özünde Amerikan etkisi kaçınılmaz bir şekilde kendisini göstermiştir. Birinci Dünya Savaşı sonrası, ABD bizzat sistemin içerisinde olmasa da Wilson ilkelerinin dünya sathına uygulanmasını sağlayacak bir ayrıcalığa sahip olmuştur. İkinci Dünya Savaşı sonrası iki kutuplu yapının oluşturulması ve yaklaşık 50 yıllık bir süre devam ettirilmesi de yine Amerikan inisiyatifiyle mümkün olmuştur. Aslında Soğuk Savaş sonrasında nasıl şekilleneceği konusu Amerikan iç sisteminde de henüz kararlaştırılmayan bir sorun olarak sıcaklığını korumaktadır. Her ne kadar konu ile ilgili net bir sonuca varılmamış olsa da XXI. yüzyıl itibarıyla, uluslararası sistemin çoğulcu sisteme dönüşümüne dair bir “farkındalık” ABD Ulusal İstihbarat Konseyi’nin “*Küresel Eğilimler 2025: Değişen Bir Dünya*” başlıklı raporunda somutlaşmaktadır. Rapora göre, 2025 yılına gelindiğinde, güç eksenini Batı’dan Doğu’ya doğru kayarken, devlet dışı aktörler de uluslararası sistemde önemli bir nüfuza sahip olacak, yükselen devletlerle birlikte sistemin çoğulculuğuna katkıda bulunacaklardır. Yine rapora göre, küresel çok kutuplu sistem olarak adlandırılan bu dönemde, RF, Çin ve Hindistan gibi ülkelerin Orta Doğu’da daha büyük roller alacakları öngörülmüştür.⁵⁸ “*Stratejik Vizyon: Amerika ve Küresel Güç Buhranı*” (*Strategic Vision: America and the Crisis of Global Power*) isimli son kitabında Zbigniew Brzezinski de stratejik ve jeopolitik güç merkezinin Doğu’ya (Avrasya’ya) kaydığını kabul etmek zorunda kalmıştır.

Yeni sistemin oturmasına kadar geçen süreçte zaman zaman gerginlikler veya krizler mutlaka yaşanacaktır. Belki kısa bir geçiş dönemi olarak “*kötü ilişkiler*” süreci de yaşanacaktır. Ancak, bu durum yerini bir süre sonra iyice oturmuş ve şekillenmiş olan ve karşılıklı

⁵⁸ Bilgehan Emeklier, *a.g.e.*

bağımlılık temelinde mütakabiliyet esasına dayanan “*Koalisyonlar Dönemi*” ne bırakacaktır.

SUMMARY

This study discusses the main parameters of the power struggles during the Cold War and the structure of the post-Cold War international system. In that context, the views of the post-Cold War era as “the New World Order” and the unipolarity and multipolarity theses are also discussed. Besides these, the opinions of Zbigniew Brzezinski and the thesis of Samuel Huntington, which caused comprehensive debates, are also evaluated.

While the 2000’s witnessed Putin’s reappearance on the game field of the Russian Federation, the Russian Federation began a process of openly voicing concern it felt regarding the US moving about with no qualms in its former satellites and nearby region. One of the most tangible examples of this was when the President of the Russian Federation, Vladimir Putin touched upon this matter quite frankly at the 43rd Munich Security Policy Conference on February 10th, 2007. At this conference, Putin criticized a country’s efforts to create ‘a single director dominating the globe’ and defended the fact that this would deal a damaging impact not only upon everyone within the existing system, but upon the dominating power as well, as he lobbed the harshest criticism against the US of the post-1990 Russian Federation era. Putin openly criticized the US for the artificial and unipolar structure that it attempted to create in the post-Cold War era, a single dominant power that had fallen to a passion of managing the world by itself, but that it wouldn’t success in doing so and that there were unipolar eras throughout the history of Mankind that eye witnessed the desires of commandeering world leadership, but that some of them weren’t able to achieve this desire. Harshly criticizing not only the US but also the entire Western front, Putin stated that the imminent period was headed towards a multipolar phase, that powers such as NATO, the US or the EU would be wrong to use force by taking their own initiative, emphasizing the necessity of keeping the function of the UN

in the foreground. Considering the existing function of the European Security Cooperation Organization to be negative in this regard, Putin warned that this organization needed to remain committed to its true purpose. Putin expressed without reservation that from now on, the Russian Federation would show that it was an important actor in economic areas as well as security matters. Putin’s unexpected outburst at the 43rd Munich Security Policy Conference created a shocking impact amongst the Americans and Europeans and in fact, it made some analysts to ponder if this was “*the start of a new Cold War?*” The British media and US reacted with the same harshness and anger to Putin’s statements.

It is possible to assess the post-Cold War 1990-2000 period as one of transition when the US first settled into the Basra region in the Middle East on one hand, while the effort of re-designing Eastern Europe on the other, with primarily determining the routes of the energy transfer pipelines. Announced approximately a year after the events of September 11th, 2001, the *Bush Doctrine* featured intercontinental operations with the vast military might of the US that could not obtain what it wanted in these enterprises and in fact represented failure, giving clues as to how the upcoming era is to play out. Tangible developments emerged beginning from the mid-2000’s, obligating that new diagnoses be carried out in regards to the *international system*.

The war fought between the Russian Federation and Georgia on August 8th, 2008 pointed to the start of a new era that could be qualified as a *milestone* from the aspect of global policies and balances even though it may have implied that it was a small, regional battle. In fact, when taking into consideration the actors who took part in this so-called war and the strategic- and security-based calculations are taken into account, it was observed that important results emerged on a global scale. As it was, the only thing the US and western states could do was to warn Russia in a not-so-scathing tone. This situation brought the question “*Who’s going to stop Russia?*” but when taking into account the complications of the international environment and the axis of global balances, it was observed that stopping Russia was not

an external factor. In fact, the developments that played during and after the war played out more in favor of the Russian Federation and with its initiative. Not only could the causes and outcome be evaluated as a milestone, the thinking that put American superiority in the foreground with the misnomer 'New World Order' based on the unilateralism that was suggested right after the 1990's together with this war was dealt a major blow. Case in point, discussions were tabled as to whether a "new Cold War era was beginning" on the heels of the Russian Federation – Georgia War.

By doing that, the study aims to show empirically that the new international system after the Cold War has shifted towards a multipolar structure – in light of the most recent developments- based on the structural realist assumptions, and also this study claims that the new process should be called "the period of coalitions."

80

Security
Strategies

Year: 8

Issue: 16

KAYNAKÇA

Kitaplar:

ARI Tayyar, *Uluslararası İlişkiler Teorisi*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2004.

ARMAOĞLU Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980)*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1989.

BEST Antony ve diğerleri, *Uluslararası Siyasi Tarih 20. Yüzyıl*, Yayın Odası Basım, İstanbul, 2008.

BLAIR Clay, *The Forgotten War: America in Korea, 1950-1953*, Times Boks, New York, 1987.

BUZAN Barry, JONES Charles and LITTLE Richard, *The Logic of Anarchy: Neorealism to Structural Realism*, Columbia University Press, New York, 1993.

- BRZEZINSKI Zbigniew, *Büyük Satranç Tahtası*, İnkılap Yayınları, İstanbul, 2005.
- DONELLY J., *Realism and International Relations*, Cambridge, 2000.
- FOOT Rosemary, *The Wrong War: American Policy and the Dimensions of the Korean Conflict, 1950-1953*, Cornell University Pres, Ithaca, 1985.
- GADDIS John Lewis, *Soğuk Savaş: Pazarlıklar, Casuslar, Yalanlar, Gerçek*, Çev.: Dilek Cenkçiler, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2008.
- GILPIN Robert, *War and Change in International Politics*, Cambridge University Press, Cambridge, 1981.
- GİRGİN Kemal, *21.Yüzyıl Perspektifinde Dünya Siyaseti*, Okumuş Adam Yayıncılık, İstanbul, 2002.
- GUYATT Nicholas, *Another American Century?*, Zed Books, New York, 2000.
- GUZZINI S., *Realism in International Relations and International Political Economy*, London, 1998.
- HOLSTI J. Kal, *International Politics: A Framework for Analysis*, London, 1974.
- HUNTINGTON P. Samuel, *Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması*, Çev.: Mehmet Turhan-Y. Z. Cem Soydemir, Oku yanus Yayıncılık, İstanbul, 2005.
- KAPLAN A. Morton, *System and Process in International Politics*, New York, 1957.
- KEOHANE R. O. and NYE S. Joseph, *Power and Independence: World Politics in Transition*, MA: Little Brown, Boston, 1977.
- KÜRKÇÜOĞLU Ömer, *Dünya'nın ve Türkiye'nin Yakın Tarihi/ Yeni Dünya Düzeni Arayışları: Küreselleşme*, Eskişehir, 1998.
- MAGHROORI, R. and BAMBERG, B., *Globalism versus Realism: International Relations' Third Debate*, Westview, Boulder, 1982.
- NYE S. Joseph, *Dünya Siyasetinde Başarının Rolü Yumuşak Güç*, İstanbul, 2005.

PRIMAKOV Yevgeni, *Rusyasız Dünya*, Çev. Aijan Esenkanova, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010.

ROSENAU J. N., *The Study of Global Interdependence: Essays on the Transnationalization of World Affairs*, Pinter, London, 1980.

SANDER Oral, *Siyasi Tarih (1918-1994)*, İmge Kitabevi, Ankara, 1998.

UÇAROL Rıfat, *Siyasi Tarih (1789-2001)*, Der Yayınları, İstanbul, 2006.

WALTZ N. Kenneth, *Theory of International*, McGraw-Hill, New York, 1979.

WHELAN Richard, *Drawing the Line: The Korean War, 1950-1953*, Little, Brown (Boston), 1990.

Makaleler:

ARIBOĞAN Deniz Ülke, “Güvenliksiz Barıştan, Barışsız Güvenliğe” *Kartal’ın Kanat Sesleri: ABD Dış Politikasında Yeni Yönelimler ve Dünya*, Der. Toktamış Ateş, Ümit Yayıncılık, Ankara, 2004.

BAL İdris, “Bölgesel Güvenlik ve Türkiye’nin Stratejik Önemi”, Ed.: İdris Bal, *21. Yüzyılda Türk Dış Politikası*, Agam Yayınları, Ankara, 2006.

BURCHILL Scott, “Realism and Neo-Realism”, *Theories of International Relations*, (edited by), Scott Burchill and Andrew Linklater with Richard Devetak, Matthew Paterson and Jacqui True, London, 2001.

ÇAKMAK Cenap, “South Ossetia Policy of Russia, Neo Self-Determination, and the Role of ICC”, *Bilge Strateji*, C.1. S.1, Güz 2009.

ÇEÇEN Anıl, “Avrasya’da Dünya Hegemonya Kavgası”, *2023 Dergisi*, S. 42, 15 Ekim 2004.

EFEGİL Ertan ve MUSTAFAOĞLU Neziha, “Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Sistemin Yapısına İlişkin Görüşler Üzerine Bir Eleştiri” *Akademik Bakış*, C. 2, S. 4, Yaz 2009.

HAN K. Ahmet, “Tarafsız Olmayan Savaş Yeni Muhafazakâr Komplo (?) ve Bush Doktrini”, *Kartal’ın Kanat Sesleri: ABD Dış Politikasında Yeni Yönelimler ve Dünya*, Der. Toktamış Ateş, Ümit Yayıncılık, Ankara, 2004.

GADDIS John Lewis, “The Long Peace: The Elements of Stability in the Postwar International System” *International Security*, Vol:10, No:4, Spring, 1986.

KAYADOR Vakur, “Dünden Bugüne Rusya; Rusya’nın Genel Politikaları”, *2023 Dergisi*, S. 42, 15 Ekim 2004.

KENNEDY Paul, ‘The Next American Century?’, *World Policy Journal*, C.16, S.1, Spring 1999.

LEBOW Richard Ned, “The Long Peace, the end of the Cold War, and the failure of Realism”, *International Organization*, Vol: 48, No: 2, Spring, 1994.

LUCE R. Henry, ‘The American Century’, *Diplomatic History*, C. 23, S.2, 1999.

MUELLER John, “The Essential Irrelevance of Nuclear Weapons: Stability in the Postwar World” *International Security*, Vol: 13, No: 2, Autumn 1988.

ÖZEN Çınar ve TAŞDEMİR Hakan; “Giriş: Zincirlerinden Kurtulmaya Çalışan Devlin İmparatorluk Siyasetine Geçişi Üzerine”, Ed. Çınar ÖZEN-Hakan TAŞDEMİR, *Yenimuhafazkar Amerikan Dış Politikası ve Türkiye*, Ankara, 2006.

SARIKAYA Yalçın, “Bush Doktrini: Caydırmak Yetmez Müdahale Şart”, *2023 Dergisi*, S. 19, 15 Kasım 2002.

YENİÇERİ Özcan, “Terör ve ABD: Terörün Hegemonya Aracı olarak Kullanılması Sorunu”, *2023 Dergisi*, S. 32, 15 Aralık 2003.

WALTZ Kenneth N., Structural Realism After the Cold War, *International Security*, 01622889, Vol: 25, Issue 1, Summer-2000.

İnternet Kaynakları:

EMEKLİER Bilgehan, “Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Sistemin Analizi”, http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=698:souk-sava-sonras-uluslararası-sistemin-analizi&catid=113:analizler-sosyo-kultur&Itemid=151, (Erişim tarihi: 04.01.2012).

LIPSCHUTZ Ronnie D., “Soğuk Savaş’a Yeniden mi Dönülüyor?”, <http://www.kavkazcenter.com/tur/content/2007/03/03/2877.shtml>, (Erişim Tarihi: 03.11.2012).

ÖRMECİ Ozan, Samuel Huntington ve Medeniyetler Çatışması <http://ydemokrat.blogspot.com/2010/12/samuel-huntington-ve-medeniyetler.html>, (Erişim Tarihi: 04.12.2011).

UYSAL Ahmet, Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması, Kitap İncelemesi, <http://sbe.dumlupinar.edu.tr/12/165-171.pdf>, (Erişim Tarihi: 03.04.2012).

85

Güvenlik
Stratejileri

Yıl: 8

Sayı:16